

Javaslat a

„Veszprém ősrégészeti emlékei”

települési/tájegységi/ágazati

értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Regenye Judit

Regenye Judit

Veszprém, 2020. október 1.

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:

Laczkó Dezső Múzeum

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Regenye Judit

Levelezési cím: Laczkó Dezső Múzeum, 8200 Veszprém, Török I. u. 7.

Telefonszám: +36 20 548 4581

E-mail cím: regenye.judit@ldm.hu

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: Veszprém ősrégészeti emlékei

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása:¹:

☐ agrár- és élelmiszergazdaság	☐ egészség és életmód	☐ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☐ <u>kulturális örökség</u>	☐ sport
☐ természeti környezet	☐ turizmus	

a szakterületi besorolás indokolása:

A régészeti lelőhelyek, leletek a kulturális örökség részét képezik.

3. A nemzeti érték a magyarországi együtt élő népekhez, az államalkotó tényezőként elismert nemzetiségekhez kapcsolódó érték:

igen
amely nemzetiség:²

nem

4. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: Veszprém város területe

5. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik:

☐ <u>települési</u>	☐ tájegységi	☐ ágazati

amely értéktár neve: Veszprémi Települési Értéktár

6. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása, a megjelölt szakterületi kategória indokolása (amennyiben nemzetiséghez kapcsolódó érték, a nemzetiségi vonatkozások, a nemzetiséghez való kötődés bemutatása):

Veszprém középkori régészeti leletei széles körben ismertek. A város területe évezredekkel korábban, az őskorban ugyanolyan jelentőséggel bírt, a régészeti kutatás fontos lelőhelyeket tart számon.

¹ Egy szakterületenkénti kategória megjelölése lehetséges.

² Kérjük, jelölje és nevezze meg, amennyiben magyarországi együtt élő népekhez, az államalkotó tényezőként elismert nemzetiségekhez kapcsolódó az érték.

Veszprém területén a legkorábban lakott városrész a József Attila út környéke volt, a 6. évezred második felére keltezhető a leletek. A lelőhelyre vonatkozó első adatok 1910-ből valók, a 20-as és 30-as években többször folyt kisebb ásatás a villasor építése kapcsán a József Attila és a Búzavirág utca egy-egy pontján. Nagyobb feltárás a beépítettség miatt máig nem történt, a település teljes kiterjedését nem ismerjük. A leletekből ítélve több évszázadon keresztül folyamatosan lakott volt a városrész. Az itteni megtelepedést követően nem sokkal ugyancsak település létesült a Laczkó-forrás feletti fennsíkon. Azt a lelőhelyet a 60-as évek óta ismerjük, az erdőtelepítést megelőző szántás hozta a felszínre. Az erdei utakon lehet néha cserepeket találni, régészeti feltárás soha nem történt a lelőhelyen. Két kisebb neolitikus lelőhelyről van még tudomásunk a város területén. Az egyik Jutas-puszta mellett, a Séd közelében található, ott felszíni gyűjtés történt csak. A másik a Kórház utca csatornázásakor bukkant felszínre, az építkezések miatt mára már elpusztult. Vannak továbbá még neolitikus leleteink a várból. A neolitikum második feléből, az 5. évezredből két nagy települést ismerünk a város területén. Az egyik a korábbi időszakban már lakott Laczkó-forrás feletti fennsík, a másik pedig a Jutasi u. – Madách I. u. közötti hatalmas lelőhely, erről részletesebben később lesz szó. A rézkorban ugyanezek a helyek voltak lakottak, a Jutasi út nyugati oldalán, a József A. u. környékén és a Laczkó-forrás feletti fennsíkon volt 1-1 lelőhely. A korai bronzkorból csak szórványos adataink vannak, ellenben a bronzkor közepén, a 2. évezred első felében majd az egész város területe hozzátartozott a várbeli törzsfői szálláshoz. A Vár-hegyre és a Benedek-hegyre is kiterjedő magaslati telepen nagy lélekszámú lakosság élhetett, legalábbis erre lehet következtetni abból, hogy hamvasztásos temetőik a város több pontján előkerültek. A legnagyobb temető a Dózsaváros területén volt, 1905-től kezdve vannak sírokra vonatkozó adatok. A másik kiterjedt temető a belvárosban található a Kossuth L. u. – kórház – rendőrség által meghatározott sávban, ez 1894 óta ismert. A múlt század elejéről van adat a Kiskörösi utcában talált sírokról, 1897-ben pedig a pályaudvar bővítésekor találtak sírokat Jutason. A késő bronzkor, a Kr. e. 12-10. század idején a buszpályaudvar környéke volt lakott, a Jutasi út elején került elő településre utaló lelet. Ennek a településnek a temetőjére utal az 1933-ban az Arany János utcából a múzeumba került, kardot, tört, lándzsát tartalmazó gazdag sírlelet. Az őskor végét a késő vaskori kelták jelentik. Kizárólag sírokról van tudomásunk a város területén, a település még nem bukkant elő. Temető volt Jutas környékén, továbbá a Rákóczi tér területén és a Fenyves utcában.

Mind jelentőségét, mind feltártságát tekintve a legjelentősebb a Jutasi út – Munkácsy út körforgalom melletti zöld területen feltárt neolitikus település. Mintegy 6500 évvel ezelőtt, a neolitikum és a rézkor fordulóján létesült a veszprémi település. A település első lakói a domb nyugati peremén telepedtek le. Később a falu kelet felé terjeszkedett tovább, virágkorában a centruma a Munkácsy út első háza előtt kereshető. A leletanyagból ítélve legalább két-három évszázadon keresztül állt a település, valószínűleg tovább is. Egy ilyen hatalmas lelőhely a város közepén természetesen nem maradhat érintetlen, a korábbi építkezések a nagy részét elpusztították már. A lelőhelyről az 1920-as évek óta vannak adataink, 1926-ban próbaásatás folyt a délkeleti részén a Petőfi S. – Madách I. u. sarkán. Egy 1931-ből fennmaradt jelentés szerint csontvázat találtak és emeltek ki a Madách utcában. A következő adat 1965-ből való, amikor a Felszabadulás úton építkezéskor találtak leletek kerültek a múzeumba. 1972-ben lakótelep épült a lelőhely északi felén, ennek során történt az első feltárás, mégpedig igen jelentős eredménnyel. Sikerült feltárni egy 18 x 9 m méretű házalapot az alapozási árokba helyezett építési áldozattal, egy 6 éves gyerek sírjával. A lelőhely kiterjedéséről szolgáltatott adatokat az 1985-ben épült gázvezeték, akkor a Madách I. és a Petőfi S. utcában folyt kisebb leletmentés, utóbbi ugyanazon ház előtt, ahol az 1926-os ásatás is történt. Legutóbb 2003-ban végzett a múzeum ásatást, melynek eredménye 9 ház, kerítések, számtalan gödör és 8 sír feltárása volt. A hosszúkás téglalap alakú, fa szerkezetű, vesszőfonatos, agyaggal tapasztott

falú (úgynevezett paticsfalú) ház építése a 6. évezredtől szokás a Kárpát-medencében. A veszprémihez hasonló kéthelyiséges, erős teherbíró képességgel rendelkező osztófallal épült, délen nyitott, és a déli rövid fal vonalában csak egy mély tartóoszlop-alapozással ellátott házszerkezet nem ismeretlen a korban. Meglepő lehet, hogy az 5. évezredben emeletes házat tudtak építeni, de nem ez az első ilyen lelet a Kárpát-medencében.

Az ásatás talán legérdekesebb lelete egy nyolc sírből álló kis sírcsoport volt egy kisgyerek, 3 férfi és 4 nő sírja. A halottakat oldalra fektetve, felhúzott lábbal és karral temették el, kivéve egyet, aki a hátán feküdt nyújtott lábbal. Ez a sír egyébként távol helyezkedett el a többitől és a genetikai vizsgálat szerint nem biztos, hogy ehhez a közösséghez tartozott. Az oldalt fekvők arca déli irányba nézett, ez a szokás általánosan jellemző a korra, nyilván szigorú rituális szabály rendelte így. Legelőször egy 50-60 év körüli férfit temettek el az első itt megtelepült családból, C14 vizsgálat alapján ez valamikor a Kr. e. 48. században történt. Sírjába szokatlanul sok tárgyat helyeztek, edényeket, kő- és csonteszközöket, a nyakán pedig kagylóékszert viselt. A sírgödör lényegesen szélesebb volt, mint szükséges, ezért nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy értékes prémek és takarók is lehettek benne. Töle nyugatra, azaz a lábához temették a kisgyereket, ezután következett egy idős férfi sírja, majd tovább a sorban egymás mellett két női sír, aztán a sorra merőlegesen az alapítótól északra egy fiatal nő, délre pedig egy idős nő sírja került. A település terjeszkedése révén a házak lassan körülfogták a sírokat, de az ősök emléke évszázadokig élt, mert a kis sírcsoport helyét üresen hagyták.

Csupán néhány temetkezés került elő a lelőhelyen, az évszázadok alatt a településen élt és halt több ezer ember sírját nem ismerjük. Nem tudjuk milyen szempontok alapján választották ki e sokaságból azt a párat, akik a településen kerültek földbe. A neolitikumban elterjedt szokás volt a település éppen nem használt részére, a házak közelébe temetkezni. Nyilván fontos volt az emberek számára, hogy halottaik a közelükben maradjanak.

A város területének az őskorban játszott szerepe a bronzkor idején volt ismét kiemelkedő. A bronzkornak a Kr. e. 2000-tól 1500-ig tartott korszakát Veszprémben és lényegében az egész Dunántúlon egy olyan népcsoport élete jelentette, akik különösen szép, mészberakással díszített edényeket készítettek. Nem véletlen, hogy Veszprém bronzkori lakóival kapcsolatban először az edények jutnak eszünkbe. A temetkezési rítus egyik fontos eleme, hogy edényeket, akár 10-20 darabot is tettek a sírba a hamvak mellé, mert elhamvasztották halottaikat. A hamvasztás kizárólagossága a temetkezési rítusban azt jelenti, hogy a népcsoport igen határozott túlvilágképpel bírt. Talán a túlvilágra való eljutásnak ez volt az egyetlen módja. A város területén ismert, 4-500 éven keresztül használt bronzkori temetőkből csak egy-egy, de legalábbis nagyon kevés sírt tártunk fel eddig. A többi tehát még a föld alatt van. A belvárosban és a Dózsában nincs olyan utca, ahol ne lenne még a föld alatt néhány sír, ezért mondhatjuk, a bronzkori múlt fizikailag is kötődik a városhoz. A várbeli törzsfői szállás a maga korában ugyanolyan fontos hely volt, mint később a középkori vár.

7. Indokolás az értéktárba történő felvétel mellett:

Városaink helyén a történelem során – egészen az ősidőkbe visszanyúlóan – kisebb-nagyobb megszakításokkal mindig volt emberi település. A rendelkezésre álló adatok alapján tudjuk, hogy Veszprém területe a Kr.e. 6. évezred második fele óta volt többé-kevésbé folyamatosan lakott. A történelmi múltnak a korai évezredek alig ismertek a nagyközönség előtt, mégis

tagadhatatlanul hozzá tartoznak a város történelméhez, a róluk való tudás részét képezi a veszprémi identitásnak.

Két időszakot ismerünk az őskor évezredeiből, amikor a mai város tágabb területe sűrűn lakott volt és regionális szinten jelentős szerepet játszott, ez a neolitikum (Kr. e. 4800–4300) és a bronzkor (Kr. e. 2000–1500) néhány évszázada. Jól ismerjük a lelőhelyeket, a Laczkó Dezső Múzeum számtalan emléket őriz az elmúlt évezredekéből, de a régészeti leletek egy jó része még minden bizonnyal a föld alatt van. A Jutasi úti neolitikus település nemzetközi szinten ismert régészeti lelőhely, ahol 2003-ban 8 000 m²-t tártunk fel egy 30 hektár kiterjedésű őskori településből, tehát a településnek csak egy töredékét. A városi régészet jellemzője, hogy a sűrű beépítettség miatt az építkezésekhez kapcsolódóan csupán kis szondák nyílnak a mélybe. Ritkán adódik olyan alkalom, amikor nagy, összefüggő felületen lehetett dolgozni. Az egészhez képest elenyészően kicsi ez a feltárt terület, mégis elegendő ismeret volt szerezhető a város területén korábban élt egyik legjelentősebb település történetéről, szerkezetéről, beépítettségéről, a házak építési módjáról, sőt a temetkezések révén a lakóiról is. A bronzkorban a várban magaslati telepet találunk, egy törzs székhelyeként. A régészeti szakirodalomban veszprémi csoport néven ismert a Dunántúl középső részén körvonalazható bronzkori leletanyag.

8. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

Veszprém város területén előkerült őskori leletek feldolgozásai és említései:

A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet Együttes Évi Jelentése. Veszprém 1903-1931.

Bóna István: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. *Archaeologia Hungarica* 49. Budapest 1975.

Csalogovits József: Földrajzi tényezők hatása Magyarország neolitikus kultúrájának kialakulására és elterjedésére. *Archaeologiai Értesítő* 1930. 30.

Csányi Marietta: Középső bronzkori telep a veszprémi Várhegyen. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 13. 1978. 29–50.

Csetneki Jelenik Elek: Veszprém város régészeti emlékei. *Archaeologiai Értesítő* 1877.131.

Dax Margit: Veszprém, Vörösmarty tér. *Régészeti Füzetek* 20. 1967. 27.

Dax Margit: Veszprém, Kilián u. 4.. *Régészeti Füzetek* 21. 1968. 20.

Dax Margit – Uzsoki András: Veszprém, Kossuth L. u. 14. *Régészeti Füzetek* 24. 1971. 19.

Hunyady Ilona: Kelták a Kárpátmedencében. *Leletanyag. Régészeti Füzetek* 2. Budapest 1957. 35–38., 44-45.

Kiss Viktória: Middle Bronze Age Encrusted Pottery in western Hungary. *Varia Archaeologica Hungarica* 27. *Archaeolingua*, Budapest

Kovács T.: Újabb adatok a mészbetétes kerámia kultúrájának fémművességéhez - Neuere Beiträge zur Metallkunst der Kultur der inkrustierten Keramik. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 19-20 (1993–94) . 119–132.

Kuzsinszky Bálint: A Balaton környékének archaeológiája. Budapest 1920.

Magyarország Régészeti Topográfiája 2. A veszprémi járás. szerk.: Éri István Akadémia Kiadó Budapest, 1969. 224–256.

László Péter – Palágyi Sylvia: Veszprém, Bajcsy-Zsilinszky u. *Régészeti Füzetek* 29. 1976.

21.

Palágyi Sylvia: Veszprém, Bajcsy-Zsilinszky u. 34. Régészeti Füzetek 25. 1972. 24.

Palágyi Sylvia – Regenye Judit: Veszprém, Harkály u. Régészeti Füzetek 42. 1991. 28.

Perémi Ágota: Veszprém, Munkácsy utca – Halle utca kereszteződése. Régészeti kutatások Magyarországon 2000. 228.

Raczky Pál: A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon - Funde der spätesten Phase der Lengyel-Kultur in Westungarn. Archaeologiai Értesítő 101. 1974. 185–210.

Rainer Pál: Veszprém, vár. Régészeti Füzetek 42. 1991. 97.

Rainer Pál: Veszprém, vár. Régészeti Füzetek 40. 1987. 123.

Regenye Judit: Veszprém, Petőfi S. u.- Madách I. u. Régészeti Füzetek 39. 1986. 33–34.

Regenye Judit: Adatok a határvonal módosulásához a zselízi csoport késői szakaszában. Pápai Múzeumi Értesítő 5. 1995. 139–145.

Regenye Judit: Háztípusok és településszerkezet a késői lengyeli kultúrában veszprémi és szentgáli példák alapján - House types and settlement structure in the Late Lengyel culture, based on the examples at Veszprém and Szentgál. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 23. 2004. 25–47.

Regenye Judit: Temetkezések Veszprém, Jutasi u. lelőhelyen (lengyeli kultúra, Balaton-Lasinja kultúra). Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2006.

Regenye Judit: Ősrégészet Veszprém. Őskori település a város alatt. Veszprém, 2006.

Regenye Judit: The Late Lengyel culture in Hungary as reflected by the excavation at Veszprém. In: J. K. Kozłowsky, P. Raczky eds. The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe. Kraków 2007. 381-396.

Regenye Judit: Socio-economic structure of the Lengyel culture reflected by two settlements. In: Neolithic and Chalcolithic Archaeology in Eurasia: Building Techniques and Spatial Organisation. (ed.) Dragoş Gheorghiu BAR International Series 2097. 2010. 87-92.

Regenye Judit: Házkultusz – házzal kapcsolatos rítusok a lengyeli kultúrában. Cultic aspects of the house – Rituals connected with the house of the Lengyel Culture. Ősrégészeti levelek/Prehistoric Newsletter (ΜΟΜΟΣ VII) 13. 2011.(2013) 102–112.

Regenye Judit: Bronzkori temető a Cserháton. Ami előkerült, és ami előkerülhetett volna. Veszprémi Szemle 33. 16. évf. 2014. 2. szám 87-96.

Regenye Judit - T. Biró Katalin: Veszprém, Jutasi út neolitikus település leletanyaga I. Kerámia, kő. Finds from the Neolithic settlement Veszprém, Jutasi street I. Ceramics and lithics. Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 28, 2014, 29–73.

Regenye Judit: Bronzkori csörgők. Séd 2015 Ősz, 24-25.

A neolitikus településhálózat kutatása Veszprém megye területén. LDM_online 5. 2019/2.,40–50.

Regenye Judit - T. Biró Katalin: Veszprém, Jutasi út neolitikus település leletanyaga II. Kerámia, kő. Finds from the Neolithic settlement Veszprém, Jutasi street II. Ceramics and lithics. Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 29. 2019. 7–70.

Regenye Judit: Early Copper Age in western Hungary. The case of Lengyel culture's latest phase in Central Transdanubia. In: Christoph Gutjahr, Georg Tiefengraber (Hrsg.): Beiträge zur Kupferzeit am Rande der Südostalpen. Materialhefte zur Archäologie des Südostalpenraumes. Band I. Verlag Marie Leidorf GmbH. Rahden/Westf. 2020. 11–22.

Regenye Judit – Perémi Ágota: Veszprém, Kórház u. Régészeti Füzetek 40. 1987. 34.

Christine Reich: Das Gräberfeld von Szeremle und die Gruppen mit inkrustierter Keramik entlang mittlerer und unterer Donau. Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Neue Folge, Band 13. Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Berlin 2006.

Rhé Gyula – Fettich Nándor: Jutas und Öskü. Prag 1931. 13–41.

Szentlélek Tihamér: Veszprém, Bajcsy-Zsilinszky u. Régészeti Füzetek 9. 1958. 9.
Szentlélek Tihamér: Veszprém, Széchenyi u.- Arany J. u. sarok, Jutas. Régészeti Füzetek 10. 1959. 9–10.
Szentlélek Tihamér: : Veszprém, Bajcsy-Zsilinszky u., József A. u. Régészeti Füzetek 13. 1960. 13–14.
Torma István: Veszprém, Felszabadulás u. Régészeti Füzetek 16. 1963. 13.

9. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

III. MELLÉKLETEK

Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja

Őskori lelőhelyek Veszprém területén (narancs színű: neolitikum, kék színű: bronzkor, zöld színű: kelta kor)

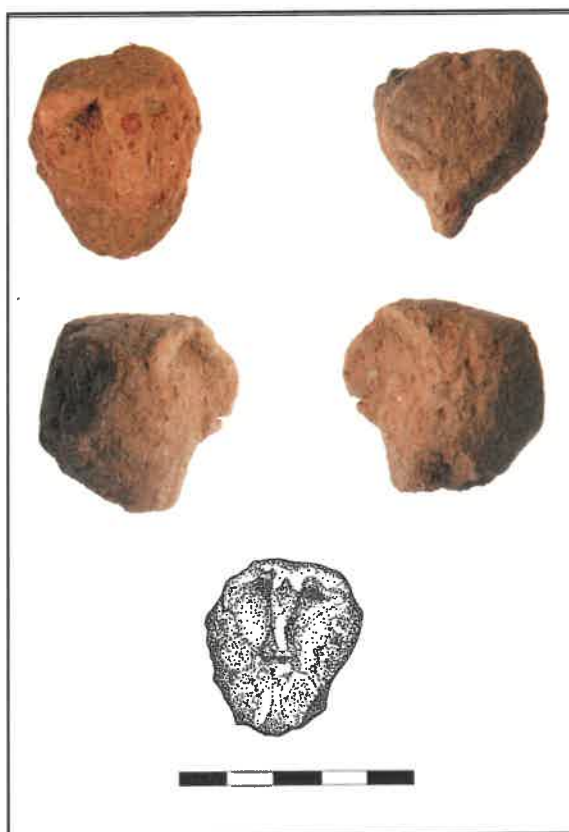

Neolitikus telep feltárása 2003-ban a Jutasi út mellett

Az alapító sírja a Jutasi úti feltáráson

Szobortöredék a Jutasi úti feltárásról

Leletek a feltárásból

Bronzkori leletek a Thököly utcából

Bronzkori tőr a rendőrség környékéről

A Htv. 1. § (1) bekezdés *m*) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek

A javaslatban megadott adatok kezelésére, illetve a benyújtott teljes dokumentáció, - ideértve a csatolt dokumentumok, saját készítésű fényképek és filmek felhasználására is - vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat:

Hozzájárulok az adatok, fotók, dokumentáció kezeléséhez.

Regina Juhász

A nem saját készítésű dokumentumok szerepeltetése esetén az adott dokumentum tulajdonosának hozzájáruló nyilatkozata a szabad felhasználásról